

LARISA ȘEHOVȚOVA
IURI ZENKO

PSIHOLOGIA CRESTINĂ CA
POSSIBILITATE ȘI REALITATE

Elemente de psihologie ortodoxă

Traducere din limba rusă de
Adrian Tănăsescu-Vlas

editura
Σοφία

București

CUPRINS

Psihologia creștină ca posibilitate și realitate.....	5
Cuvânt înainte	27
Introducere	33
1.	
PARADIGMA IDEALISTĂ A NATURII OMULUI ÎN FILOSOFIE ȘI PSIHOLOGIE	
I. Filosofia	39
II. Psihologia	42
2.	
ÎNVĂȚĂTURA TEOLOGICĂ DESPRE OM ȘI DEZVOLTAREA LUI	
I. Antropologia	45
II. Soteriologia.....	49
III. Concepțiile despre suflet din Sfânta Scriptură, din Tradiția patristică și din filosofia religioasă ..	53
3.	
PARTEA RAȚIONALĂ A SUFLETULUI (MINTEA, INTELECTUL)	
I. Învățătura patristică despre puterea rațională a sufletului	71
II. Teoriile intelectului în psihologie	98
Concluzii	102

4.

**PUTEREA IRASCIBILĂ A SUFLETULUI
(SENTIMENTELE, EMOȚIILE)**

I. Învățătura creștină despre puterea irascibilă a sufletului	107
I.1. Principiul senzorial	107
I.2. Sentimentele omului	109
I.3. Antinomia sentimentelor	123
II. Concepția despre sentimente și emoții a psihologiei contemporane	127
II.1. Sentimentele și emoțiile omului	127
II.2. Necesitățile și motivațiile	132
II.3. Momente comune și momente ce diferă în descrierile pe care le fac sferei emoțional-motivaționale a omului psihologia, respectiv antropologia creștină	136
Concluzii	140

5.

**PUTEREA CONCUPISCENTĂ (POFTITOARE)
A SUFLETULUI (VOINȚA)**

I. Particularitățile înțelegerii ortodoxe a voinței .	141
II. Comparație între concepțiile despre voință din știința profană, respectiv antropologia creștină .	153
II.1. Concepții generale	153
II.2. Voința și rațiunea	159
II.3. Libertatea voinței	163
II.4. Voința și conștientul	167
Concluzii	170

6.

ÎNVĂȚĂTURA CREȘTINĂ DESPRE ORGANELE
DE SIMȚ ȘI PROBLEMELE CONTEMPORANE
ALE CULTURII SENZORIALE

I. Abordarea patristică a organelor de simț	173
II. Analiza organelor de simț luate în parte	178
III. Organele de simț în Biblie.	189
IV. Problemele contemporane ale culturii senzoriale.	195
V. Păzirea organelor de simț.	200
VI. Organele de simț duhovnicești	207
VII. Fenomenele luminoase în asceza creștină	214
VIII. Atitudinea creștină față de vedeniile, „semnele” și „revelațiile” senzoriale.	219
Concluzii	225

7.

ATENȚIA

I. Conceptul de atenție în antropologia creștină	227
II. Concepțiile psihologice	241
Concluzii	244

8.

MEMORIA

I. Învățătura patristică despre memorie	247
II. Teoria psihologică a memoriei.	253
Concluzii	256

9.

IMAGINAȚIA ȘI FANTEZIA

I. Abordarea psihologică.	259
II. Abordarea creștină	261
Concluzii	266

10.

STĂRILE PSIHICE ÎN PSIHOLOGIE, RESPECTIV
ÎN CREȘTINISM

I. Conceptul de stări psihice în psihologia contemporană.....	271
II. Starea de patimă/pasiune.....	274
II.1. Patima ca stare motivațională emoțional-volitivă.....	274
II.2. Patima ca nivel de activare.....	278
II.3. Patimile în creștinism.....	285
III. Starea de înșelare în creștinism.....	311
IV. Stările harice în creștinism.....	328
Concluzii.....	354

11.

ÎNVĂȚĂTURA CREȘTINĂ DESPRE VIRTUȚI

I. Ce este virtutea.....	357
II. Tipurile virtuților.....	359
III. În ce fel poate dobândi creștinul virtuțile?... ..	363
IV. Concepțiile psihologiei cu privire la caracterul omului.....	370
Concluzii.....	376
Încheiere.....	379

CAPITOLUL 1

PARADIGMA IDEALISTĂ A NATURII OMULUI ÎN FILOSOFIE ȘI PSIHLOGIE

I.

Filosofia

În istoria filosofiei, concepțiile despre suflet ca substanță ideală s-au dezvoltat și rafinat de-a lungul veacurilor. Orientările mai târzii ale gândirii filosofice, cum ar fi idealismul obiectiv și cel subiectiv, văd drept natură a omului substanța duhovnicească, ce unește într-un tot unitar stările psihice schimbătoare, aflându-se „în afara”, „în spatele” fenomenologiei psihice.

Hegel vede în om individualitatea duhovnicească și descrie stadiile formării individualității libere drept stadii ale individualității „înduhovnicite”. În procesul formării, el distinge treptele mișcării duhului către subiect.

Un mare interes este prezentat de vederile filosofilor existențialiști contemporani și repre-

zentanților antropologiei filosofice cu privire la esența omului. În existențialism există orientările materialistă (reprezentată de Sartre, Camus) și idealistă (Heidegger, K. Jaspers, E. Fromm). Heidegger, unul dintre primii existențialiști, înțelegea existența ca pe o „aflare în afară” extatică, idee provenită din ideile neoplatonice despre „extaz” – contopirea mistică cu divinitatea.

Meditând la esența omului, K. Jaspers, un alt reprezentat de marcă al existențialismului, o reprezintă ca principiu primordial al omului, din care el gândește și acționează. Existența omească apare în teoria lui Jaspers ca existență „autentică” și „neautentică”. Existența corporală în lumea spațial-sensibilă și existența socială sunt neautentice. Existența autentică este ființare existențială, existență a omului în el însuși. Aceasta este de-sine-ființarea esenței duhovnicești, a conștiinței de sine, este întoarcerea omului către sine însuși. „Existența este ceea ce nu devine obiect, principiul primordial din care eu gândesc și acționez..., existența este ceea ce se raportează la sine însuși, și în sine – la transcendența sa” (Jaspers, 1948).

Potrivit lui Jaspers, adevărata natură a omului este transcendențială. În Dumnezeu omul își dobândește reazimul, tihna, stabilitatea, scopul vieții, universalitatea și integritatea. Omul „este” cu adevărat numai ca ființare transcendențială, ca „esență dumnezeiască”. Existența însăși es-

te posibilă numai în corelație cu transcendența. Iată, deci, concluziile fundamentale la care ajunge Jaspers.

O idee foarte apropiată de aceasta a fost exprimată cândva și de Berdiaev. După părerea lui, esența omului constă în capacitatea de a ieși dincolo de limitele sale de ființă sociobiologică și de a se raporta cumva la el însuși.

M. Scheler, unul dintre fondatorii antropologiei filosofice contemporane, definește esența omului drept principiul extranatural, extratemporal, desemnat ca „duh”. După părerea lui, a înțelege esența omului, duhul lui, este posibil doar lămurind locul duhului omenesc în structura ființării. Duhul este liber de natură și de lumea exterioară, el este principiul ordinii supreme, ce se opune puterilor întunecate ale „impulsului” biologic. Personalitatea este legată de duh și reprezintă o formă de manifestare a acestuia. În mintea sa, omul iese, parcă, dincolo de limitele sale, ocupă o poziție deasupra situației.

Astfel, în afara paradigmei materialiste concepțiile privitoare la natura omului sunt corelate adesea cu esența, cu existența, care este reprezentată de duh.

II.

Psihologia

Psihologia idealistă privea sufletul și duhul ca pe o substanță ideală „extratemporală”. Potrivit lui V. Stern, în interiorul omului există un principiu activ stabilitor de scop, care organizează și unifică toate proprietățile și funcțiile personalității într-un întreg individual independent. Esența omului este raportul lui cu Dumnezeu; tocmai în relația cu Dumnezeu are loc renașterea duhovnicească a individualității, unitatea diversității.

Schranger, un alt reprezentant al „psihologiei înțelegătoare”, definea calea dezvoltării personalității ca pe o serie de transformări duhovnicești orientate spre realizarea structurii duhovnicești ideale, ce definește teleologic structura sufletească reală.

La James există conceptul de personalitate naturală, care constă din elementele ce formează personalitatea fizică, personalitatea socială și cea duhovnicească. Pentru personalitatea duhovnicească este caracteristică năzuința spre progresul duhovnicesc (mental, moral) și spre învingerea păcatului.

La filosofii religioși și psihologii idealști ruși, psihicul era identificat cu sufletul și privit drept „substanță imaterială activă, conștientă de sine însăși” (Lopatin, 1895), „substanță extratempora-

lă” (Grot, 1897), „sufletul este în trup duh real și simplu, imaterial, nemuritor” (Galici, 1997).

Ținem să spunem că psihologia duhovnicească nu contestă în nici un caz nici abordarea practică în general, nici metodele experimentale concrete de studiu, întrucât toate rezultatele concrete, experimentale, ale psihologiei empirice a epocii comuniste pot fi folosite pentru cunoașterea sufletului. Astfel, la momentul de față este posibilă și, mai mult decât atât, indispensabilă psihologia normală – psihologia ca știință despre suflet, deși, bineînțeles, trebuie să luăm în calcul și să rezolvăm problemele care apar, și în primul rând problema autodefinirii personale a înșiși psihologilor profesioniști.

Pentru a înțelege sensul concepțiilor filosofilor religioși și psihologilor idealști cu privire la natura psihicului și a omului, trebuie neapărat să examinăm învățătura teologică despre om, întrucât diversele teorii științifico-filosofice pot fi cu neputință de înțeles dacă nu vor fi incluse în tabloul general al lumii pe care îl propune teologia, ceea ce vom și face în capitolul următor.

Însușirea experienței celorlalte sisteme de cunoaștere care nu se înscriu în paradigma psihologică tradițională nu trebuie considerată abandonare a psihologiei științifice – și celelalte căi de cunoaștere a omului au o anumită valoare în descrierea fenomenelor psihice (A. Gostev).

CAPITOLUL 2

ÎNVĂȚĂTURA TEOLOGICĂ DESPRE OM ȘI DEZVOLTAREA LUI

Conceptiile religioase – și, în particular, creștine – cu privire la sufletul și psihicul omului, întrucât îl prezintă ca pe o substanță nemuritoare și imaterială¹, pot fi, de asemenea, încadrate în orientarea idealistă.

Învățătura creștină despre om constă din **antropologie** și **soteriologie** (învățătura despre mântuirea omului).

I.

Antropologia

Antropologia este învățătura creștină despre om, despre originea (crearea) lui, structura lui, viața lui pământească și de dincolo.

Acțiunile creatoare ale lui Dumnezeu de-a lungul celor șase zile biblice ale facerii lumii se

¹ La modul relativ. Sufletul omenesc este, totuși, material în raport cu Dumnezeu; nemuritor este numai prin voia Lui.